

ENTITET IZRAZ KONCEPTUALNOG MODELA FRBR OD TEORIJSKOG ZNAČAJA DO PRAKTIČNE PRIMJENE

FRBR ENTITY EXPRESSION FROM THEORY TO PRACTICAL APPLICATION

Ana Barbarić

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
abarbari@ffzg.hr

Sažetak

Nakon objavljivanja IFLA-ine studije Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa (*Functional requirements for bibliographic records* – FRBR), više kataložnih stručnjaka komentiralo je preširoko određenje entiteta izraz u studiji te probleme koji iz toga proizlaze. To je ponukalo Grupu za pregled FRBR-a (*FRBR Review Group*) da 2007. objavi amandman na tekst studije iz 1998. s određenim promjenama u definiranju spomenutog entiteta. U radu ćemo usporediti promijenjeni tekst s izvornim, a također ćemo se osvrnuti na teorijsko utemeljenje entiteta izraz odnosno srodnih pojmova koji su se prije objavljivanja FRBR-a u kataložnoj teoriji rabili u više ili manje istom značenju. U svjetlu projekata koji imaju za cilj “eferbeerizaciju” knjižničnih kataloga, pokušat ćemo na odabranom primjeru FictionFinder-a ukazati na mogućnosti praktične primjene kako navedenog entiteta tako i cijelog modela FRBR.

Ključne riječi: FRBR, entiteti, izraz, “eferbeerizacija” kataloga

Summary

After publication of the IFLA study entitled Functional Requirements for Bibliographic Records – FRBR, a significant number of cataloguing experts commented on the too broad definition of the entity *expression* together with the problems caused by such definition. These reasons prompted the *FRBR Review Group* to publish in 2007 the amendment to the original 1998 text of the study with certain changes in the definition of the foregoing entity. The paper provides a comparison between the revised and the original text. It also gives an overview of the theoretical background of the entity *expression* as well as related terms that were used in the similar context prior to the publication of FRBR. In view of the projects aimed at the “frbrization” of library catalogues, an attempt will be made to indicate on FictionFinder as the chosen model the possibilities of practical application of both entity *expression* and the whole FRBR model.

Keywords: FRBR, entities, expression, “frbrization” of catalogues

Uvod

IFLA-ina studija Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa (*Functional requirements for bibliographic records* – FRBR) objavljena je u izvorniku 1998. godi-

ne.¹ Iako je i prije njenog objavljivanja bilo jasno kako se ne radi o standardu poput ISBD-a, a još manje o kataložnom pravilniku ili formatu za strojno čitljivo katalogiziranje, nego o konceptualnom modelu koji će na teorijskoj razini postaviti okvirnu shemu koja će obuhvatiti čitav raspon zadataka bibliografskog zapisa u svrhu udovoljavanja potrebama korisnika, držimo da su knjižničari, posebice katalogizatori, očekivali kako će u razdoblju kraćem od desetljeća studija potaknuti kataložnu praksu na određene promjene. No, izgleda da nam te promjene tek predstoje i to prvenstveno zahvaljujući činjenici da se nova inačica anglo-američkih kataložnih pravila, koja će krajem 2009. biti objavljena u konačnoj verziji pod naslovom RDA – *Resource description and access*,² u određenoj mjeri, temelji na modelu uspostavljenom FRBR-om. Na ovom se mjestu nećemo upuštati u raspravu što će se dalje događati s RDA ako tijekom testiranja njegove uporabljivosti predviđenog za 2009. u četiri velike knjižnice anglo-američke kataložne tradicije (Britanska knjižnica, Kongresna knjižnica, Nacionalna knjižnica Australije i Nacionalna knjižnica i arhiv Kanade)³ budu uočeni bitni nedostaci. Želimo naglasiti kako je za istinsku primjenu modela postavljenog FRBR-om, ipak, bilo potrebno izraditi potpuno novi kataložni pravilnik utemeljem, barem djelomično, na tom modelu. Ne treba nas čuditi što se najbrojnija svjetska kataložna zajednica koju je uobičajeno nazivati anglo-američkom, iako je posebice krajem 20. stoljeća prerasla zemljopisne i jezične odrednice navedenog pojma, prva upustila u taj poduhvat. No, to nikako ne znači da ni znatno manje kataložne zajednice, poput hrvatske, ne bi trebale krenuti u tom smjeru, barem donekle samostalno, kako bi i dalje mogle suvereno rješavati posebnosti vlastitog jezika te još uvijek, mada sve manje vidljive, pojedine specifičnosti građe uvjetovane nakladničkom tradicijom.

Sadašnji trenutak posebice je pogodan jer će u lipnju 2009. biti objavljen FRAD (*Functional requirements for authority data*),⁴ kao i drugi nacrt FRSAD-a (*Functional requirements for subject authority data*)⁵ na koji će knjižnična zajednica moći slati komentare do kraja srpnja 2009.⁶ Objavljivanje spomenutih nastavljajućih studija zacijelo će nadopuniti i zaokružiti model postavljen prvom studijom FRBR, sa stajališta

¹ Functional requirements for bibliographic records : final report / IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records ; approved by the Standing Committee of the IFLA Section on Cataloguing. München : K. G. Saur, 1998.

² RDA [citirano: 2009-05-18]. Dostupno na: <http://www.rdaonline.org/>

³ Hostage, John. International implementation of RDA. // Cataloguing Section / IFLA [citirano: 2009-05-18]. Dostupno na: <http://www.ifla.org/en/news/international-implementation-of-rda>

⁴ Functional requirements for authority data : a conceptual model / edited by Glenn E. Patton ; IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR). München : K. G. Saur, 2009.

⁵ Functional requirements for subject authority data : (FRSAD) : a conceptual model / IFLA Working Group on Functional Requirements for Subject Authority Records (FRSAR). 2nd draft 2009-06-10 [citirano: 2009-06-29]. Dostupno na: <http://nkos.slis.kent.edu/FRSAR/report090623.pdf>

⁶ U studenom 2008., kada je rad bio izložen na 12. seminaru AKM, završna verzija FRAD-a kao i drugi nacrt FRSAD-a nisu još bili objavljeni. Tijekom izradbe i prihvatanja rada, spomenuti su dokumenti objavljeni te su zbog ažurnosti citirani u bilješkama pod crtom 4 i 5 te u popisu literature.

sveobuhvatnosti današnjih strojno čitljivih kataloga koji, osim što u sebi spajaju značajke negdašnjih formalnih i stvarnih kataloga na listićima, sadrže i pregledne podatke. Takav su nastavak rada, uostalom, i najavili tvorci studije FRBR u pregledu područja za daljnja proučavanja. Nadamo se da će buduća (pošto FRISAD još uvijek nije objavljen u konačnom obliku) zaokruženost IFLA-inog modela potaknuti izradbu i nekih novih “eferbeeriziranih” kataložnih pravilnika.

Naravno, navedeno ne znači da se od objavljivanja studije FRBR pa do danas nije eksperimentiralo s primjenom modela koji ona donosi na zapisima izrađenim u postojećim MARC formatima, preciznije, MARC-u 21, dakle bez promjene u konkretnoj kataložnoj praksi. Upravo se kroz te eksperimente, o jednom će biti nešto više riječi u odjeljku 3 ovog rada, iskristaliziralo kako primjena entiteta izraz predstavlja poseban izazov. Istovremeno je više analiza kataložnih stručnjaka ukazalo na teorijske nedostatke preširokog određenja navedenog entiteta. Sve navedeno ponukalo je Grupi za pregled FRBR-a (*FRBR Review Group*) da 2007. objavi amandman na tekst studije iz 1998. s određenim promjenama u definiranju spomenutog entiteta. U ovom ćemo radu ukratko pokušati prikazati navedenu problematiku temeljem usporedbe izvornog teksta s prerađenim, popraćene analizom pojmova srodnih pojmu izraz koji su se prije objavljivanja studije FRBR u kataložnoj teoriji rabili u više ili manje istom značenju. Želja nam je da naš skroman doprinos posluži kao moguće polazište za promišljanje o potrebi “eferbeerizacije” nekoga hrvatskog WebPAC-a, a, možda, i potrebi “eferbeerizacije” nacionalnoga kataložnog pravilnika.

Entiteti prve skupine studije FRBR

Analiza entiteta prve skupine studije FRBR sadržana u ovom poglavlju temelji se na hrvatskom prijevodu izvornog teksta studije objavljenom 1998. Držimo da je takva analiza neophodna kao polazište za komentar amandmana na tekst studije donešen 2007.

Entiteti, kako su definirani u studiji FRBR, predstavljaju ključne predmete zanimanja korisnika. Studija dijeli entitete u tri skupine. Prvu skupinu čine proizvodi intelektualnog i umjetničkog nastojanja koji su imenovani ili opisani u bibliografskim zapisima, a to su: djelo, izraz, pojavni oblik i jedinica građe.⁷ Entitet djelo je određena intelektualna ili umjetnička kreacija, dok je izraz intelektualna ili umjetnička realizacija djela.⁸ Oba entiteta odražavaju intelektualni ili umjetnički sadržaj, dok suprotno

⁷ Entiteti. // Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj. / IFLA-ina Studijska skupina za uvjete za funkcionalnost bibliografskih zapisa ; odobrio Stalni odbor IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004. Str. 15.; Iako je u hrvatskom prijevodu studije FRBR engleski izraz *physical* prevodi kao “fizički”, primjerice pojavni oblik je **fizičko** postvarenje izraza djela, mi smo se odlučili slijediti ranije ustanovljeno hrvatsko kataložno nazivlje, odnosno rabiti izraz “materijalno”.

⁸ Entiteti. // Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj, str. 15.

tome, entiteti pojavni oblik, koji predstavlja materijalno postvarenje izraza djela, i jedinica građe koja je pojedinačni primjerak pojavnog oblika, odražavaju materijalni oblik.⁹ No, svi entiteti prve skupine predstavljaju vidove, doduše različite, korisničkih interesa za proizvode intelektualnog ili umjetničkog nastojanja.

Govoreći o odnosima među entitetima prve skupine, u studiji FRBR, istaknuto je kako djelo može biti realizirano u jednom ili više izraza, dok je izraz realizacija samo jednoga jedinog djela. Izraz, pak, može biti postvaren u jednom ili više pojavačkih oblika, a jednako tako, pojavni oblik može postvariti jedan ili više izraza. Zauzvrat, pojavni oblik može biti opimljen u jednoj ili više jedinica građe, međutim, jedinica građe može opimljeni samo jedan pojavni oblik.¹⁰

Pošto je djelo (*work*) apstraktan entitet, koji ne postoji u materijalnom obliku, u studiji je navedeno da ga prepoznamo kroz pojedinačne realizacije ili izraze djela, ali da samo djelo postoji jedino u zajedništvu sadržaja i različitih izraza djela.¹¹ Zbog toga što je djelo apstraktan pojam, problematično je i utvrditi točne granice tog entiteta, pa se odgovor na pitanje što čini djelo i gdje leži crta razgraničenja između jednog i drugog djela, zapravo može različito tumačiti u različitim kulturama.¹²

Primjećujemo kako polazišna definicija djela, studije FRBR, kao intelektualne ili umjetničke kreacije, u potpunosti predstavlja konceptualnu definiciju koja ni na koji način ne može odgovoriti na praktična pitanja bibliografske organizacije informacija poput onog o određivanju granica među pojedinim djelima. Ipak, studija, bez obzira što donosi konceptualni model, primjenu pojma djelo nudi kroz dodatne specifikacije pojma djelo te kroz drugi entitet modela, odnosno izraz koji predstavlja intelektualnu ili umjetničku realizaciju djela u obliku alfa-numeričkoga, glazbenog ili koreografskog zapisa, zvuka, slike, objekta, pokreta itd., ili bilo koje kombinacije navedenih oblika.¹³ Dakle, kako je naglašeno u studiji, djelo definirano kao entitet u modelu, u praksi, ipak služi brojnim namjenama. Ono nam omogućuje imenovanje i uspostavljanje odnosa s apstraktnom intelektualnom ili umjetničkom kreacijom koja obuhvaća sve pojedinačne izraze toga djela.¹⁴ Djelo definirano kao entitet, prema tvorcima studije FRBR, također nam omogućuje uspostavljanje neizravnih odnosa između izraza istoga djela u slučajevima kada izravni odnosi između pojedinačnih izraza nisu mogući. Na primjer, može postojati mnogo prijevoda nekog djela i ne mora uvijek biti moguće ili potrebno utvrditi tekst koji je poslužio kao osnova za prijevod. U tom slučaju, naglašeno je u studiji FRBR, ne uspostavljamo izravne odnose između pojedinih izraza djela (tj. između prijevoda i teksta ili tekstova na kojima se temelji prijevod), nego sve te tekstove i prijevode djela povezujemo posredno tako da svako-

⁹ Isto.

¹⁰ Isto.

¹¹ Isto, str. 18.

¹² Isto.

¹³ Entiteti. // Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj, str. 20.

¹⁴ Isto, str. 19.

ga od njih povežemo s entitetom djelo.¹⁵ Također je naglašeno kako je neizravno uspostavljanje odnosa između izraza djela povezivanjem svakog izraza s pripadajućim djelom često najdjelotvorniji način okupljanja srodnih izraza. Takvo okupljanje, navodi se u studiji, omogućuje naziv koji smo dali djelu, a koji zapravo služi kao naziv za čitav skup ili skupinu izraza koji predstavljaju realizacije iste intelektualne ili umjetničke kreacije. Tu mogućnost okupljanja, stoji u studiji, pruža upravo entitet djelo.¹⁶

Iako smo istaknuli konceptualnu prirodu definicije djela iznesene u studiji FRBR, moramo nadopuniti kako je, ipak, za potrebe studije, utvrđeno da se različiti preinačeni ili osuvremenjeni tekstovi smatraju samo izrazima istog djela (tj. inačice tekstova ne smatraju se posebnim djelima). Tako se i skraćivanja ili proširivanja nekoga postojećeg teksta ili dodavanje dionica ili pratnje skladbi smatraju različitim izrazima istog djela. Prijevodi s jednog jezika na drugi, glazbene transkripcije i aranžmani te sinhronizirane ili titlovane inačice filmova također se smatraju različitim izrazima istoga izvornog djela.¹⁷ Nasuprot tome, kada izmjene djela uključuju značajan stupanj intelektualnog ili umjetničkog napora, konačni se proizvod, za potrebe studije FRBR, smatra novim djelom. Zbog toga se smatra da parafraze, preradbe, preradbe za djecu, parodije, glazbene varijacije na temu i slobodne transkripcije skladbi predstavljaju nova djela. Preradbe djela iz jednoga književnog ili umjetničkog oblika u drugi (npr., dramatizacije, preradbe iz jednoga grafičkog medija u drugi itd.) smatraju se novim djelima, kao i izvaci i sažeci.¹⁸ Ovakve specifikacije, odnosno razgraničenja između dva djela, iznesene u studiji FRBR, predstavljaju primjenu opće, konceptualne, definicije samog pojma, nužnu za bibliografsku praksu te se kao takve naslanjaju na uobičajeno razgraničavanje između djela u suvremenim kataložnim pravilnicima. Daljnja primjena je, po našem mišljenju, izvršena kroz uvođenje entiteta izraz (*expression*). Izraz je određen intelektualni ili umjetnički oblik koji djelo poprima pri svakoj "realizaciji". Izraz obuhvaća, na primjer, određene riječi, rečenice, odlomke itd. nastale realizacijom djela u obliku teksta ili određene note, fraze itd. nastale realizacijom glazbenog djela.¹⁹ U studiji je istaknuto da su granice entiteta izraz određene tako da isključuju sve vidove materijalnog oblika, kao što su tipografsko pismo i prijelom stranice, koji nisu sastavni dio intelektualne ili umjetničke realizacije djela kao takvog. S druge strane je naglašeno da, pošto je oblik izraza inherentno svojstvo izraza, svaka promjena oblika, primjerice prenošenje alfa-numeričkog zapisa u govorni oblik, rezultira novim izrazom. Istaknuto je kako promjene intelektualnih konvencija ili instrumenata, primjerice prijevod s jednog jezika na drugi, također, dovode do stvaranja novog izraza.²⁰ Zaključimo kako svaka promjena, u skladu s navodima iz

¹⁵ Isto, str. 20.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Entiteti. // Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj, str. 18.

¹⁸ Isto, str. 19.

¹⁹ Isto, str. 20.

²⁰ Isto.

teksta studije FRBR objavljenog 1998., intelektualnog ili umjetničkog sadržaja znači promjenu izraza, što nas dovodi do toga da ispravkama ili preinakama teksta, bez obzira na neznatnost izmjena, dobivamo novi izraz.

Na ovom ćemo mjestu usporediti određenje entiteta izraz, a naravno vezano uz njega ponovo i određenje entita djelo, iz studije FRBR, s određenjima sukladnih ili sličnih pojmova nekih teoretičara katalogizacije. Primjerice, P. Wilson je, u studiji objavljenoj krajem šezdesetih godina prošlog stoljeća, kao temeljne pojmove bibliografskog univerzuma definirao djelo, tekst i primjerak teksta.²¹ Wilson, koji je bibliografsku kontrolu definirao kao moć nad znanjem definiranim u pisanom obliku, isticao je međusobnu zavisnost temeljnih pojmova bibliografskog univerzuma, koja se po njemu očituje kroz činjenicu da je nemoguće stvoriti djelo bez stvaranja teksta, dok sam tekst ne može postojati ako ne postoji bilo stalan bilo privremen primjerak ovoga teksta. Kako se konceptualnim modelom iznesenim u studiji FRBR želi obuhvatiti sveukupnost (knjižnične) građe koja ne mora biti samo u "tekstualnom" obliku, primjerice glazbena ili grafička građa, jasno je da Wilsonov pojam tekst nije mogao biti istaknut kao jedan od entiteta studije, međutim on, po našem mišljenju, u velikoj mjeri, točnije u onom dijelu koji se odnosi na "tekstualnu" građu, odgovara entitetu izraz. Dakle, Wilson ističe kako je tekst, koji definira kao niz riječi i pomoćnih znakova zabilježenih na bilo kojoj građi, osnovna jedinica bibliografskog univerzuma, no, on je, sam po sebi, apstraktan pojam koji se može upoznati tek u njegovu materijalnom obliku, zabilježen na nekom nositelju poput knjige ili jedinice neke druge vrste građe.²² Materijalne replike teksta su primjerci, dok je djelo, koje se ne može poistovjetiti niti s jednim pojedinačnim tekstom, a još manje s primjerkom, zapravo skupina ili obitelj srodnih ili sličnih tekstova. Pri tome je svaki tekst član obitelji koja čini djelo jer ono može biti objavljeno u više istovjetnih ili promijenjenih izdanja, odnosno proširenih, skraćenih, prerađenih, prevedenih, komentiranih, ilustriranih itd. Primjećujemo da se Wilsonovo određenje djela kao obitelji srodnih tekstova može lako pobrkati s entitetom naddjela koji se u suvremenoj kataložnoj teoriji, posebice u radovima R. Smiraglie, naziva bibliografskom obitelji.²³ No, nije riječ o istom entitetu jer naddjela, iako proizlaze iz istog djela, ne dijele bitno isti informacijski sadržaj. E. Svenonius navodi kako bi, primjerice, organiziranje naddjela *Hamlet* u katalogu imalo za posljedicu okupljanje izvornog teksta, filmova, zvučnih snimaka čitanja, analiza drame, komentara, kazališnih programa, izvedenih djela poput *Rosencrants i Guildenstern su mrtvi* itd. Svenonius ističe da iako nabrojani članovi spadaju pod isto naddjelo, oni nisu članovi istog djela.²⁴ Premda je navedeni primjer jasan, u kataložnoj praksi, a i u samim

²¹ Wilson, Patrick. Two kinds of power : an essay on bibliographical control. Berkeley ; Los Angeles : University of California Press, 1968. Str. 6-19.

²² Wilson, Patrick. Two kinds of power : an essay on bibliographical control, str. 6-19.

²³ Smiraglia, Richard P. The nature of a work : implications for the organizations of knowledge. Lanham : Scarecrow Press, 2001.; Smiraglia, Richard P. Further reflections on the nature of "a work" : an introduction. // Cataloging and classification quarterly 33, 3/4(2002), 1-11.

²⁴ Svenonius, Elaine. Intelektualne osnove organizacije informacija. Lokve : "Benja", 2005. Str. 38.

kataložnim pravilnicima, javljaju se poteškoće u utvrđivanju onog što Svenonius naziva bitno istim informacijskim sadržajem. Katalogizatori se svakodnevno nalaze pred izazovom kada trebaju razlikovati tekstove, odnosno, izraze koji pripadaju istom djelu (ili Wilsonovim riječima obitelji tekstova) od tekstova drugog djela, bez obzira na pripadnost tih djela istom naddjelu ili bibliografskoj obitelji. Kao što smo već istaknuli, studija FRBR novim djelom smatra djelo u kojem izmjene uključuju značajan stupanj neovisna intelektualnog ili umjetničkog napora. Ne moramo posebno isticati kako je ovakvo određenje neprecizno u slučaju prerada, adaptacija, dramatizacija, parafraza i sličnih zahvata u tekstu nekog djela. Izgleda da se na pitanje o promjenama u tekstu koje određuje da neki tekst prestaje biti tekstom nekog djela i postaje tekstom nekoga drugog djela, ni danas ne može dati odgovor drugačiji od Wilsonovog koji tvrdi da odluka o konstituiranju novog teksta može biti samo arbitrarna. Iako smo ranije istaknuli da se navedeno određenje o izmjenama koje uključuju značajan stupanj neovisna ili umjetničkog napora pri utvrđivanju novog djela, iz studije FRBR, naslanja na uobičajeno razgraničavanje između djela u suvremenim kataložnim pravilnicima, činjenica je, kako nas upozorava A. Horvat, da postupci propisani u većini kataložnih pravilnika, u ovakvim slučajevima, odgovaraju Wilsonovoj ocjeni o arbitarnosti.²⁵ Naime, propisi koji se odnose na utvrđivanje novog ili istog djela u slučaju preradbi, adaptacija, dramatizacija, parafraza i sl., obično su tako općeniti da je procjena ostavljena katalogizatoru. Pri tome A. Horvat ističe kako je zanimljiv postupak koji predlaže Lubetzky.²⁶ On procjenu u takvim slučajevima veže uz podatak o autoru, dakle sve dok se tekst javlja pod imenom autora koje se nalazi i na drugim tekstovima istoga djela, dotle je to tekst istoga djela; kad se na nekom izdanju javi drugo ime, tj. ime autora preradbe itd., tekst pripada novom djelu.²⁷ Horvat upozorava kako je jasno da odluka donesena na temelju formalnih mjerila, kakve predlaže Lubetzky, olakšava procjenu katalogizatoru, ali da ona nipošto ne mora biti jednaka odluci koju bi o istom tekstu donio stručnjak na temelju proučavanja teksta.²⁸

U svojim kasnijim radovima Wilson je nadograđivao vlastita određenja pojmova djelo i tekst, posebice sa stajališta pojave i razvoja elektroničke građe. Tako je u radu objavljenom 1989. ustvrdio kako možemo razlikovati najmanje tri glavne vrste tekstualnih objekata (*textual object*). Prva vrsta obuhvaća završene, stabilne objekte, odnosno zgotovljeno, ili na neki drugi način napušteno djelo. Druga vrsta obuhvaća nedovršene rastuće objekte u kojima su pojedini dijelovi zgotovljeni i stabilni, dok se novi dijelovi stalno nadodaju. Treća su vrsta nedovršeni objekti koji se stalno mijenjaju tako da se pojedini izrađeni dijelovi mogu mijenjati, dok se novi dijelovi stalno

²⁵ Horvat, Aleksandra. Knjižnični katalog i autorstvo. Rijeka : "Benja", 1995. Str. 37.

²⁶ Isto.

²⁷ Lubetzky, Seymour. Code of cataloging rules : author and title entry : an unfinished draft for a new edition of cataloging rules prepared for the Cataloging Code Revision Committee / with an explanatory commentary by Paul Dunkin. [Chicago] : American Library Association, 1960. Pravilo 9.

²⁸ Horvat, Aleksandra. Knjižnični katalog i autorstvo. Str. 37.

nadodaju, a neki stari dijelovi nestaju.²⁹ Primjećujemo kako je Wilson u određenjima druge i treće vrste tekstualnih objekata opisao novu vrstu građe koja se današnjim nazivjem ISBD-a naziva integrirajućom te zajedno sa serijskim publikacijama tvori neomeđenu građu (*continuing resources*).³⁰ Mišljenja smo da su tvorci ISBD(CR)-a, prepoznavši u neprekidnim promjenama takve građe srodnost s osobinom serijalnosti serijskih publikacija, za čiji je bibliografski izričaj već postojao standardizirani postupak, propisali jedino rješenje koje je moguće provesti u kataložnoj praksi, a koje se temelji na konstantnosti, odnosno promjenama formalnih elemenata poput glavnoga stvarnog naslova te ISSN-a i ključnog naslova (ako ih ta građa posjeduje), što je na tragu Lubetzskog, a i Panizzija. Jasno nam je da je Wilsonu 1989. bilo teško predvidjeti budući brzi razvoj elektroničke građe, točnije njene podvrste daljinski dostupne, odnosno mrežne građe³¹ te stoga ne sagledava njene temeljne značajke, koje je precizno opisao, izdvojeno, kako je to danas uobičajenije, nego ih stavlja u odnos s bibliografskim entitetima djelo i tekst. Wilsonov pristup držimo vrlo zanimljivim, posebice u kontekstu sveobuhvatnosti konceptualnog modela izloženog u studiji FRBR s obzirom na vrstu građe. Također je zanimljivo da Wilson, govoreći o primjerima onoga što danas nazivamo integrirajućom građom, uz navođenje baza podataka čiji se sadržaj stalno nadopunjuje i mijenja, ističe i katalog na listićima u koji se stalno ulažu novi listići, bilo da je riječ o nadopunjavanju ili zamjeni postojećih listića novima.³² Pri tome primjećujemo sličnost s odredbama ISBD(CR)-a koji publikacije u uvezu sa slododnim listovima proglašava integrirajućom građom,³³ poput mrežnih mjesta, za razliku od starijih kataložnih pravilnika i standarda po kojima je takva vrst publikacija spadala u omeđene.

No, vratimo se Wilsonovim određenjima entiteta djelo i tekst. On nas upozorava da griješimo kada bibliografski model organizacije temeljimo na prvom tipu tekstualnog objekta, dakle završenomu stabilnom tekstu. Wilson misli kako bi bilo bolje da o završenom tekstu razmišljamo kao o završnom stupnju niza stanja nekog djela kojem mogu prethoditi mnoge skice, nacrti i verzije. Njih pisac može i sačuvati kao što može i o djelu razmišljati duže razdoblje, stalno ga pri tome prerađujući te stvarajući poboljšane verzije. Uspoređujući stanje u kome autor još uvijek radi na nekom tekstualnom objektu s bazom podataka koja se stalno nadopunjuje, Wilson zaključuje da pojedinačni tekst predstavlja tek trenutačno stanje djela koje se može razlikovati od, primjerice, sutrašnjeg stanja. Iz toga izvodi zaključak kako je cjelovito djelo zapravo

²⁹ Wilson, Patrick. The second objective. // The conceptual foundations of descriptive cataloging / edited by Elaine Svenonius. San Diego [etc.] : Academic Press, 1989. Str. 11.

³⁰ ISBD(CR) : međunarodni standardni bibliografski opis serijskih publikacija i druge neomeđene građe. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2005. Str. 18.

³¹ U skladu s odredbama ISBD(ER)-a.

³² Wilson, Patrick. The second objective, str. 11.

³³ ISBD(CR) : međunarodni standardni bibliografski opis serijskih publikacija i druge neomeđene građe, str. 16.

cjeloviti niz trenutačnih stanja, odnosno sekvencijalni niz tekstova.³⁴ Sam je tekst djela, po Wilsonu, djeljiv u podtekstove koji predstavljaju trenutačna stanja u nastajanju djela, dok je pojedino izdanje koje oslikava promijenjeno tekstualno stanje, doslovno odvojiv dio cjelovite sekvence tekstova nekog djela. Uspoređujući elektroničko nakladništvo s rukopisnom knjigom, gdje je svaki pojedini primjerak jedinstven, Wilson se 1989., u citiranom tekstu, zalaže za preispitivanje konceptualnih osnova, onog što se još uvijek, kaže on, naziva deskriptivnom katalogizacijom, te se pita čime će se taj koncept zamijeniti u budućnosti. (Možda FRBR-om?). Polazište za to preispitivanje Wilson vidi u naglašavanju, kako on kaže, drugog zadatka kataloga. Jer ako ograničimo naše ambicije ispunjavanjem prvog zadatka kataloga, dobivamo zapise koji opisuju pojedinačne nakladničke "proizvode" u kojima su opisi, kako Wilson zgodno kaže, tek ukrašeni s nekoliko aluzija na djela koje publikacije zastupaju. No, ako se usmjerimo prema drugom zadatku, odnosno opisivanju djela, uvažavajući pri tome da djela vrlo često mogu sadržavati brzo mijenjajući niz trenutačnih tekstualnih stanja, što se jednako odnosi na tiskane i elektroničke dokumente, imamo temelj, po Wilsonu, za rekonceptualizaciju zadataka deskriptivne katalogizacije.³⁵ Po našem mišljenju, Wilsona možemo okarakterizirati kao tipičnog predstavnika anglo-američke kataložne tradicije koja naglasak stavlja na ispunjavanje drugog zadataka abecednog kataloga. Za razliku od toga, u studiji FRBR nije dana prednost bilo jednom bilo drugom (a ni trećem) zadatku kataloga, već se definiranjem entiteta kojima teže korisnici, uočene kroz postupke njihovog pronalaženja, identifikacije, odabira i dobivanja, studija "neutralno" postavlja prema cijelom nizu praktičnih kataložnih pitanja, koja se, primjerice, na međunarodnoj razini pokušalo uskladiti na IFLA-inoj Međunarodnoj konferenciji o kataložnim načelima, održanoj u Parizu 1961., poput optimalne strukture kataloga u odnosu na vrstu knjižnice, njezin fond, obrazovanje korisnika, jezik određene sredine i sl. Takva "neutralnost" modela iznesenog u studiji opravdana je, i zacijelo jedino moguća, na konceptualnoj razini, no sigurno će predstavljati problem u njegovoj primjeni u nekomu konkretnomu kataložnom pravilniku koji mora i u današnje vrijeme strojno čitljivih kataloga dati konkretne upute o njegovoj strukturi. Drugi problem predstavljaju mogućnosti formata iz obitelji MARC, posebice MARC-a 21, u kojima, po našem mišljenju, još uvijek nije moguće izraziti sve bibliografske odnose predviđene modelom iznesenim u studiji.

Ova nas je rasprava dovela do toga da nešto поближе kažemo i o tome kako studija definira treći entitet prve skupine, dakle pojavni oblik (*manifestation*). Određenje entiteta pojavni oblik, u određenoj mjeri, korespondira s pojmom publikacija. No, jasno, u studiji je naglašeno kako entitet definiran kao pojavni oblik obuhvaća širok raspon građe, uključujući rukopise, knjige, periodičke publikacije,³⁶ zemljopisne karte, pla-

³⁴ Wilson, Patrick. The second objective, str. 11.

³⁵ Isto, str. 15.

³⁶ Neobično je što se u ovom nabrojanju različitih vrsta obuhvaćene građe navode periodičke publikacije, a ne serijske publikacije koje predstavljaju njihovu nadređenu kategoriju.

kate, zvučne zapise, filmove, video-zapise, CD-ROM-ove,³⁷ multimedije itd. Kao entitet, pojavni oblik predstavlja sve materijalne objekte koji, u odnosu na intelektualni sadržaj i materijalni oblik, imaju ista svojstva.³⁸ U studiji je istaknuto da kada se djelo realizira, dobiveni se izraz može postvariti (*physically embodied*) u mediju poput papira, audio-vrpce, video-vrpce, platna, gipsa itd. Upravo to materijalno postvaranje djela tvori pojavni oblik djela.³⁹ U studiji je navedeno da se u nekim slučajevima od pojavnog oblika djela može izraditi samo jedan materijalni primjerak djela (npr., autorov rukopis, vrpca snimljena za neki arhiv usmene povijesti, izvorno ulje na platnu itd.), dok se u drugim slučajevima radi lakšega javnog širenja ili raspačavanja izrađuje više primjeraka. Ti se primjerci obično izrađuju u formalnijem proizvodnom postupku za koji odgovornost preuzima nakladnik, proizvođač ili raspačavatelj.⁴⁰ No, u studiji je naglašeno i kako se ponekad od izvornika može izraditi ograničen broj primjeraka za osobne potrebe (npr., presnimak izvornog zvučnog zapisa djela) ili za zaštitu (npr., fotokopija strojopisa autografa izrađena na trajnom papiru).⁴¹ Bez obzira na opseg proizvodnje, dakle i u slučajevima kad je on širok, primjerice kod publikacija, i u slučajevima kad je on ograničen, primjerice kod umnažanja za potrebe osobnog proučavanja, skup primjeraka proizveden u svakom pojedinom slučaju tvori pojavni oblik. To znači da se tumačenjem navedenim u studiji svi izrađeni primjerci koji čine dio istog skupa smatraju primjercima istoga pojavnog oblika.

Govoreći o problematici određivanja granice između jednoga i drugoga pojavnog oblika, studija se poziva na dva različita mjerila, dakle granice se povlače na osnovi intelektualnog sadržaja i materijalnog oblika. Dakle, naglašeno je da kad god u proizvodnom postupku dođe do izmjena, dodavanja, izostavljanja itd. intelektualnog ili umjetničkog sadržaja, nastaje novi pojavni oblik koji postvaruje novi izraz djela.⁴² Po našem mišljenju bilo je nepotrebno, ako ne i zbunjujuće, pozivati se ponovno na promjene intelektualnog ili umjetničkog sadržaja pri određivanju granice između jednoga i drugoga pojavnog oblika. To je već bilo riješeno odredbama koje se odnose na entitet izraz gdje je, kao što smo ranije naveli, istaknuto da svaka promjena intelektualnog ili umjetničkog sadržaja tvori promjenu izraza, dok su granice samog entiteta izraz određene tako da isključuju sve vidove materijalnog oblika koji nisu sastavni dio intelektualne ili umjetničke realizacije djela kao takvog.⁴³ Vjerojatno je bilo dovoljno u odredbama koje se odnose na entitet pojavni oblik, ograničiti se samo na isticanje promjene materijalnog oblika i, možda, nekih formalnih značajki publikacije itd. jer se podrazumjeva da promjena intelektualnog ili umjetničkog sadržaja

³⁷ Treba uvažiti da je studija objavljena 1998., tako da s današnjeg stajališta, u nabranjanju materijalnih nositelja mjesno dostupne elektroničke građe nedostaju noviji oblici.

³⁸ Entiteti. // Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj, str. 21.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto, str. 22.

⁴³ Entiteti. // Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj, str. 20.

postvaruje, kao što je uostalom i navedeno, novi izraz. No, ovakvo preklapanje navođenja "razina" određenja entiteta vjerojatno proizlazi iz i, do dan danas, ne do kraja jasnih granica pojma izdanje. Svrha definiranja pojavnog oblika kao entiteta omogućuje, prema rečenom u studiji, imenovanje i opis potpunog skupa jedinica građe, koji je rezultat istog postupka materijalnog postvarenja ili proizvodnje. Tako entitet pojavni oblik služi za opis zajedničkih svojstava primjeraka određene publikacije, izdanja, objave itd. kao i za opis jedinstvenih proizvoda kao što je rukopis, izvorno ulje na platnu itd.⁴⁴ Zbog svega navedenog, u studiji je naglašeno kako entitetom pojavni oblik možemo opisati materijalna svojstva skupa jedinica građe i svojstva povezana s proizvodnjom i raspačavanjem ovoga skupa jedinica građe, koja omogućuju korisnicima biranje pojavnog oblika odgovarajućeg njihovim potrebama i mogućnostima korištenja te identifikaciju i dobivanje primjerka ovoga pojavnog oblika.⁴⁵ Također je istaknuto kako pojavni oblik definiran kao entitet omogućuje i uspostavljanje odnosa između određenih pojava oblika djela koje, na primjer, možemo iskoristiti za identifikaciju određene publikacije koja je poslužila za izradbu mikroreprodukcije.

Problematičnost utvrđivanja granica između jednoga i drugoga pojavnog oblika na temelju utvrđivanja postojanja razlika u materijalnom obliku, povezana s ranije opisanim navodima o svakoj promjeni intelektualnog ili umjetničkog sadržaja koja uvijek uvjetuje promjenu *izraza*, po našem se mišljenju samo nadovezuje na teorijske, a onda naravno i praktične nejasnoće, vezane, u bibliografskoj organizaciji, uz pojam izdanja. Možda se zbog toga i u samoj studiji FRBR izbjegla uporaba pojma izdanje, odnosno uvođenje tog pojma kao jednog od entiteta prve skupine, no pitanje je, je li takva odluka pridonijela jasnijem sagledavanju opisanih entiteta ili još većoj zbrci. Govoreći o nazivlju iz studije FRBR, u odnosu na nekorištenje izraza izdanje, Svenonius primjećuje kako studija razlikuje intelektualne razlike od materijalnih razlika ili postvarenja, upotrebljavajući pojmove izraz za prvo i pojavni oblik za drugo.⁴⁶ Citirana autorica smatra kako je problem s nazivljem da pojmu izraz nedostaje potvrđenost u uporabi, a da je korištenju pojma pojavni oblik suprostavljena potvrđenost u uporabi koja pojavni oblik smatra bilo kojim postvarenjem djela, ili intelektualnim ili materijalnim po prirodi.

Definicija pojma izdanje iz hrvatskoga kataložnog pravilnika odražava dvostrukost značenja navedenog pojma koje se djelomično preklapa sa značenjem pojma izraz, odnosno pojavni oblik iz studije FRBR. Tako je kao prvo značenje u Veroninom pravilniku istaknuto da je izdanje jedan od načina ili oblika u kojem neko djelo izlazi, a da se izdanja mogu razlikovati po načinu izradbe, po namjeni, po opremi, po načinu postanka i sl. ili po rednom broju izlaženja. Drugo značenje pojma izdanje odnosi se na ukupan broj svih primjeraka koji su otisnuti od istog sloga ili izrađeni od iste matrice, bez obzira na to je li tiskanje ili umnožavanje izvršeno odjednom ili u više na-

⁴⁴ Isto, str. 24.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Svenonius, Elaine. Intelektualne osnove organizacije informacija, bilješka pod crtom 32, str. 41.

vrata.⁴⁷ Primjećujemo kako prvo značenje pojma izdanje iz hrvatskoga kataložnog pravilnika uglavnom odgovara, poglavito u prvom dijelu definicije (jedan od načina ili oblika u kojem djelo izlazi) značenju pojma izraz iz studije FRBR. Drugo se značenje djelomično može povezati s pojmom pojavni oblik. AACR2R definiciju pojma izdanje donosi četiri puta ovisno o vrsti građe. Tako pojam kod knjiga, brošura, snopića (*fascicles*), slobodnih listova itd. označava sve kopije proizvedene iz u osnovi istovrsne slike (*essentially the same type image*), bilo izravno bilo fotografskom odnosno nekom drugom metodom koje je objavio isti entitet. Izdanje kod elektroničke građe označava sve kopije koje dijele u biti isti sadržaj te ih je objavio isti entitet. Kod neobjavljene građe pojmom izdanje obuhvaće su sve kopije izrađene temeljem u osnovi iste izvorne izradbe (npr., izvornik i karbonske kopije rukopisa). Za ostalu knjižničnu građu izdanje obuhvaća sve kopije izrađene s iste matrice koje je objavio isti entitet s tim da je istaknuto kako promjena raspačavatelja ne znači promjenu izdanja.⁴⁸ ISBD(ER) izdanje (kod elektroničke građe) definira kao sve primjerke određene građe proizvedene u načelu s iste matrice koje je objavio ili izdao određeni nakladnik ili skupina nakladnika. Definicija također sadrži uputu da se izdanje može identificirati podatkom o izdanju na građi ili da ga utvrđuje katalogizator na temelju značajnih razlika u sadržaju ili prema obavijesti primljenoj od nakladnika. Pridodajmo tome da isti standard verziju definira kao izraz srodan izdanju koji ukazuje na veće ili manje izmjene jedinice, koje kao takve, nisu pouzdan pokazatelj novog izdanja.⁴⁹ *Ujednačeni ISBD* u svom preliminarnom izdanju objavljenom 2007., govoreći o svim vrstama građe, izdanje određuje kao sve kopije jedinice građe proizvedene u načelu od istog izvornog "inputa" i objavljene od istog tijela (*agency*) ili skupine tijela ili osobe. Za staru omeđenu građu, posebno je istaknuto, kao izdanje obuhvaća sve kopije građe otisnute, bez obzira na vrijeme, od u načelu istog sloga (*type-pages*).⁵⁰

Gledajući sve navedene definicije, ne možemo ne primijetiti da jedino Veronina definicija u svom prvom dijelu donosi općenito određenje pojma izdanje te tako i dalje vrijedi bez obzira na tehničke promjene u proizvodnji pojedinih vrsta knjižnične građe odnosno nastanak novih vrsta građe. Uz to, jedino ta definicija stavlja pojam izdanja u neposrednu vezu s pojmom djela te je na taj način univerzalna i, kao što smo već istaknuli, povezana s određenjem entiteta izraz iz studije FRBR. Ostale su navedene

⁴⁷ Tumačenje stručnih izraza : dodatak IV. // Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga / Eva Verona. Dio 1: Odrednice i redalice. 2. izmijenjeno izd. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986. Str. 380.

⁴⁸ Glossary : appendix D. // Anglo-American cataloguing rules / prepared under the direction of the Joint Steering Committee for Revision of AACR, a committee of the American Library Association ... [et al.]. 2nd ed., 2002 revision. Ottawa : Canadian Library Association [etc.], 2002. Appendix D-3.

⁴⁹ ISBD(ER) : međunarodni standardni bibliografski opis elektroničke građe. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2001. Str. 17 i 24.

⁵⁰ Glossary : appendix E. // International standard bibliographic description : (ISBD) / recommended by the ISBD Review Group ; approved by the Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section. Preliminary consolidated ed. München : K. G. Saur, 2007. E-3.

definicije, uz, naravno, i drugi dio Veronine definicije, više usmjerene k praktičnoj dilemi katalogizatora koji su u svom svakodnevnom radu često pozvani da odluče jesu li dva dokumenta ista ili različita izdanja nekog djela. Svenonius primjećuje kako (još uvijek) nije ekonomski opravdano rutinsko uspoređivanje dvaju dokumenata znak po znak kako bi se odredilo dijeli li oni isti sadržaj.⁵¹ Prvo mjerilo, koje je navedeno u svim citiranim definicijama, a koje se temelji na sličnosti sadržaja kroz zahtjev da su dokumenti, koje je objavio isti entitet, proizvedeni iz primjerka matrice (iako na ovom mjestu nazivlje varira, od matrice i sloga pa do vrlo neodređenog, ali sveobuhvatnog engleskog izraza *input*) koja ima iste bitne značajke, Svenonius također smatra problematičnim budući da nije uvijek moguće reći jesu li dokumenti proizvedeni iz istog primjerka matrice.⁵² Drugo mjerilo, koje nije navedeno u citiranim definicijama, no proizlazi iz pravila kataložnog opisa u dijelu koji se odnosi na bilježenje elemenata u skupini 2, oslanja se na postojanje formalnih oznaka na grafi kao pouzdanih pokazatelja sadržaja što znači da se, primjerice, dvije publikacije same identificiraju, najčešće na naslovnim stranicama, kao primjerci istog izdanja. Svenonius ovo mjerilo smatra opravdanim što se tiče suvremenih knjiga objavljenih u zapadnim kulturama, međutim drži da za druge vrste dokumenata to određenje postavlja prevelike zahtjeve.⁵³ Citirana autorica, također, upozorava da sama definicija izdanja koja spaja mjerilo sadržaja (proizvedeno iz istog primjerka matrice) i publikacije (objavljeno od istog entiteta) može izazvati daljnje neprilike jer se može dogoditi da su dva dokumenta proizvedena iz istog primjerka matrice istovjetna sadržaja, ali se razlikuju po uvjetima objavljivanja. Potvrdu za svoju tezu Svenonius vidi u činjenici da knjižnice za takve dokumente redovito izrađuju odvojene zapise koji ih označuju kao različita izdanja, što može zbuniti korisnike koji općenito očekuju da je izdanje definirano pomoću sadržaja.⁵⁴ Svenonius pronalazi rješenje u bibliografskoj praksi, koja je, po njenom mišljenju, u svojim definicijama često stroža od kataložne. Tako bibliografi razlikuju dvije vrste izdanja: ona koja se razlikuju intelektualno i ona koja se razlikuju samo u uvjetima objavljivanja. Pojam izdanje ograničavaju na prvi slučaj (svi primjerci izrađeni iz određenoga tiskarskog sloga) i uvode pojam podizdanje⁵⁵ za drugi slučaj (sku-

⁵¹ Svenonius, Elaine. Intelektualne osnove organizacije informacija, str. 39.

⁵² Isto.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Isto, str. 40.

⁵⁵ Svenonius upotrebljava izraz *subedition* te upozorava na probleme s nazivljem. Naglašava kako je F. Bowers 1949. prvi upotrijebio taj pojam obuhvativši njime, u prvom redu, nakladu s drugačijim izdavačkim otiskom (Bowers, F. Principles of bibliographic description. Princenton : Princenton University Press, 1949.). No, problematično je to što Bowers smatra da i promjene koje se smatraju nebitnim u odnosu na intelektualni sadržaj pokreću nova podizdanja, kao što su novi kritički predgovor ili manji broj dodatnog sadržaja u zbirci pjesama. G. T. Tenselle je prigovarao takvoj definiciji podizdanja koja uključuje i nakladničke, odnosno tiskarske argumente pri razlikovanju izdanja i otiska. (Tenselle, G. T. The arrangement of descriptive bibliographies. // Studies in bibliography, 37(1984), str. 1-38.) Vidi: Svenonius, Elaine. Intelektualne osnove organizacije informacija, bilješka pod crtom 32, str. 41.

pine tiskarskih slogova koje se razlikuju od drugih na temelju odluke donesene pri objavljivanju).⁵⁶ Svenonius drži da je razlika između izdanja i podizdanja korisna jer razlikuje ono što je potrebno razlikovati, ali nije općenito priznata u katalogizaciji zbog prirode zapisa koji se, konceptualno, poziva na izdanja, a praktično promatrano riječ je o materijalnom predmetu koji je knjižnica nabavila i inventarizirala. Međutim, taj materijalni predmet nije uvijek izdanje, nego može biti i podizdanje.⁵⁷ Inventarna funkcija bibliografskog zapisa, kao njegova najranija i najtrajnija funkcija, uvjetuje i sve druge funkcije zapisa, a problem prizlazi iz činjenice da je u svojoj inventarnoj funkciji bibliografski zapis zamjena za materijalni predmet. Rijetku iznimku od takve prakse, Svenonius vidi u izradbi posebnih bibliografskih zapisa za sastavnice. Citirana autorica ističe kako se u većini slučajeva materijalni predmet podudara s konceptualnim, odnosno izdanje je definirano pomoću sadržaja, a kako ponekad to i nije tako, malo nedosljednosti zbog izlaženja ususret katalogizatorima ne ugrožava integritet baze podataka. Problem je u tome, smatra Svenonius, kad nedosljednost postane uobičajena praksa.

Iz svega navedenog prepoznajemo razloge zašto pojam izdanja nije uvršten kao entitet u studiju FRBR. Višeznačnost navedenog pojma, posebice uočljiva u odnosu na različite vrste građe, zasigurno nije odgovarala sveobuhvatnom konceptualnom modelu koji teži definirati entitete na najopćenitijoj mogućoj razini. Međutim, moramo se složiti s prigovorom E. Svenonius te primijetiti da ni cijelo desetljeće nakon objavljivanja studije, naziv izraz nije zaživio u uporabi te ostaje pitanje je li, u studiji, trebalo pokušati redefinirati pojam izdanja, bez obzira na njegovu povijesno uvjetovanu višeznačnost, te ga ograničiti na intelektualnu ili umjetničku realizaciju djela čime bi i entitet pojavni oblik (iako je njegovo značenje možda i jasnije u hrvatskom prijevodu nego u engleskom izvorniku *manifestation*) možda počeo ulaziti u uporabu isključivo u značenju materijalnog postvarenja.

Držimo da smo iznesenom analizom entiteta prve skupine FRBR, izrađenom temeljem hrvatskoga prijevoda izvornog teksta objavljenog 1998., ukazali na određene nedostatke, posebice, u određivanju entiteta izraz. Opisani nedostaci potaknuli su Grupnu za pregled FRBR-a da 2007. objavi amandman na tekst studije iz 1998. s određenim promjenama u definiranju spomenutog entiteta, o čemu će biti više riječi u narednom odjeljku.

Promjene u određenju entiteta izraz u tekstu studije FRBR objavljene 2007.

Promjene u određenju entiteta izraz, o kojima će ovdje biti riječ, nalaze se u odjeljku 3.2.2 studije. Amandman s prerađenim tekstom objavljen je na IFLA-inim

⁵⁶ Svenonius, Elaine. Intelektualne osnove organizacije informacija, str. 40-41.

⁵⁷ Isto, str. 41.

mrežnim stranicama u dva oblika: tzv. "čistom" obliku⁵⁸ kao i onom u kojem su vidljivi nadodani, odnosno izbačeni dijelovi teksta.⁵⁹

Najznačajnijom promjenom smatramo izbacivanje rečenice koja je propisivala da strogo uzevši, svaka promjena intelektualnog ili umjetničkog sadržaja tvori promjenu izraza.⁶⁰ Nakon ovako drastične promjene načela na kojem je počivalo određivanje novog izraza, morala je biti i promijenjena sljedeća rečenica koja je glasila: "Stoga, ako se tekst popravi ili preinači, dobivamo novi izraz, bez obzira koliko su izmjene neznatne."⁶¹ Početak i kraj navedene rečenice izbačeni su tako da ona sad glasi: "Ako se tekst popravi ili preinači, dobivamo novi izraz." No, nadodana je i nastavljajuća rečenica s objašnjenjem kako se manje promjene poput pravopisnih ispravaka, ispravaka interpunkcije itd., mogu smatrati varijacijama (*variations*) unutar istog izraza.⁶² Navedeno ćemo ukratko prokomentirati. Jasno je da je Grupa za pregled FRBR-a, odnosno preciznije radna grupa utemeljena za preradbu odjeljka 3.2.2 studije FRBR pod nazivom Radna grupa za entitet izraz, prikazanim promjenama željela "osloboditi" bibliografske zapise obveze razlikovanja onih promjena izraza istog djela koje korisnicima nisu važne za pronalaženje, identificiranje, odabir te dobivanje bilo kojeg od entiteta prve skupine. Iako je izvorno određenje razlikovanja pojedinih izraza istog djela, postavljeno 1998., zacijelo bilo prezahtjevno za primjenu, ako ne i besmisleno u slučaju zbilja neznatnih izmjena intelektualnog ili umjetničkog sadržaja, ipak je bilo dosljednije u odnosu na cjelokupni model postavljen studijom FRBR te stoga i jasnije. Ako gledamo prema budućnosti, možemo zaključiti da je poduzetim promjenama nekim budućim "eferbeeriziranim" kataložnim pravilnicima prepušteno da odrede što su to neznatne promjene intelektualne ili umjetničke realizacije djela bez obzira je li riječ o alfa-numeričkom, glazbenom ili nekom drugom obliku. Možda griješimo, no čini nam se da će prosudba katalogizatora i dalje biti odlučujuća jer postavljeni konceptualni model ne nudi teorijsko uporište za neko drugo rješenje. Ako navedenu problematiku razmotrimo u svjetlu rasprava o optimalnoj razini današnjih bibliografskih zapisa, možemo zaključiti kako prevladavajuća praksa izradbe sve kraćih zapisa često ne pruža korisniku mogućnost razlikovanja niti onih izraza istog djela koji bi mu osigurali odabir

⁵⁸ Chapter 3 Entities : changes approved to the FRBR text : clean version / prepared by the IFLA Working Group on the Expression Entity ; approved by the Standing Committee of the Cataloguing Section. 9 November 2007. // Functional requirements for bibliographic records [citirano: 2009-06-29]. Dostupno na:

<http://www.ifla.org/en/publications/functional-requirements-for-bibliographic-records>

⁵⁹ Chapter 3 Entities : changes approved to the FRBR text : marked up version / prepared by the IFLA Working Group on the Expression Entity ; approved by the Standing Committee of the Cataloguing Section. 9 November 2007. // Functional requirements for bibliographic records [citirano: 2009-06-29]. Dostupno na:

<http://www.ifla.org/en/publications/functional-requirements-for-bibliographic-records>

⁶⁰ Isto, str. 1.

⁶¹ Entiteti. // Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj, str. 20.

⁶² Chapter 3 Entities : changes approved to the FRBR text : marked up version, str. 1.

onoga pojavnog oblika koji bi najbolje odgovarao njegovim potrebama. Uvaživši i to, uvedena promjena u razlikovanju različitih izraza istog djela vjerojatno je opravdana, mada ostavlja otvorenim te prepušta samim kataložnim pravilnicima preciznije određivanje onog što je znatna, a što neznatna promjena.

Opisana promjena nije jedina koju pronalazimo u odjeljku 3.2.2. Nekoliko manjih promjena vezano je uz određenje izraza kao realizacije glazbenog djela. Naime, izraz je, kao što smo već i naveli, određen kao intelektualna ili umjetnička realizacija djela u obliku alfa-numeričkog, glazbenog ili koreografskog zapisa, zvuka (*sound*), slike, objekta, pokreta itd., ili u bilo kojoj kombinaciji navedenih oblika.⁶³ Dodatno objašnjenje koje, u izvornom tekstu iz 1998., govori o izrazu kao realizaciji glazbenog djela u obliku određene note, fraze itd. usklađeno je s nadređenom navedenom definicijom tako te u ispravljenom tekstu možemo pročitati da izraz predstavlja realizaciju glazbenog djela u obliku određenog zvuka, fraze itd.⁶⁴ Uz to su uz primjer glazbenog djela, riječ je o djelu *Forellenquintett* Franza Schuberta, navedeni novi, ponešto, ilustrativniji primjeri izraza. Navedena ispravka zacijelo pridonosi boljem razlikovanju različitih izraza istoga glazbenog djela, no govoreći o popratnim primjerima čini nam se da bi odjeljak posvećen entitetu izraz trebao sadržavati širi spektar različitih primjera. Naime, navedena su tek dva primjera: izvorni tekst i prijevod tekstualnog djela te skladateljeva partitura i tri različite izvedbe glazbenog djela.⁶⁵ Smatramo da ovakav, vrlo "oprezan" odabir školskih primjera ukazuje na izvjesne probleme pri primjeni entiteta izraz o čemu će biti više riječi u idućem odjeljku ovog rada.

Nadopunu izvornog teksta, koju ćemo ukratko prikazati u ovom odlomku, držimo posebno zanimljivom. Naime, izvorni tekst nadopunjen je dvjema rečenicama. U prvoj je istaknuto da kad pojedini izraz prate dodaci poput ilustracija, nota, glosa itd., a koji nisu sastavni dio intelektualne ili umjetničke realizacije djela, ti se dodaci smatraju zasebnim izrazima zasebnog djela ili zasebnih djela. Nadalje je navedeno kako se ti dodaci mogu, ali i ne moraju, smatrati dovoljno značajnim za zasebnu bibliografsku identifikaciju.⁶⁶ Načelno zvuči vrlo dobro, no ovakva nadopuna koja ne sadrži nikakva mjerila po kojima bi se razlikovali dodaci koji zaslužuju bibliografsku identifikaciju od onih koji je ne zaslužuju, pred kataložnu praksu postavlja niz nedoumica. Iako je jasno da preciznija razrada takvih mjerila spada u domenu kataložnih pravilnika, smatramo kako je barem trebalo istaknuti da se utvrđivanje značajnosti iz koje proizlazi odluka o zasebnoj bibliografskoj identifikaciji treba temeljiti na prosudbi potreba korisnika kataloga.

U drugom dijelu odjeljka 3.2.2 studije FRBR, amandmanom iz 2007., izvorni odlomci teksta poredani su nešto drugačijim redoslijedom. Budući da je odjeljak 3.2.2 relativno kratkog opsega, smatramo da poduzeta promjena nije posebno značajna sa stajališta boljeg razumijevanja teksta.

⁶³ Entiteti. // Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj, str. 20.

⁶⁴ Chapter 3 Entities : changes approved to the FRBR text : marked up version, str. 1.

⁶⁵ Isto.

⁶⁶ Isto.

No, sljedeća nam se nadopuna čini vrlo zanimljivom posebice u svjetlu očekivanja koja su bila postavljena pred studiju FRBR tijekom njene izradbe. Riječ je, naravno, o želji za pojednostavljivanjem te, ne manje bitno, pojeftinjenjem katalogizacije. Govoreći o praktičnoj uporabi, u tekstu iz 1998. bilo je istaknuto kako bibliografsko razlikovanje izraza djela ovisi u određenoj mjeri o naravi samog djela i o predviđenim potrebama korisnika.⁶⁷ Nadopuna navedene rečenice iz 2007. govori kako se takvo bibliografsko razlikovanje temelji i na onom što razumski možemo očekivati da će katalogizator prepoznati na pojavnom obliku koji opisuje.⁶⁸ Prenesena nadopuna nas je donekle i razočarala jer kao da iz nje proizlazi kako u današnjoj katalogizaciji više baš nema vremena za bibliografska istraživanja, koja su po našem mišljenju gotovo neizbježna počesto kad je potrebno donijeti odluku o razlikovanju izraza nekog djela. Iako je isključivo oslanjanje na javni oblik, braneći formalna mjerila, zastupao još i Lubetzky, tako da nije riječ o nekom potpuno novom stavu, smatramo da se ovakvom nadopunom prednost ipak daje brzini izradbe zapisa, što često može negativno utjecati na njihovu kvalitetu.

Govoreći kako entitet izraz možemo upotrijebiti i da pokažemo kako je intelektualni ili umjetnički sadržaj postavljen u jednom pojavnom obliku jednak onomu koji je postavljen u nekome drugome pojavnom obliku, studija ukazuje kako se dva pojavna oblika istog postavljenog sadržaja mogu povezati pomoću entiteta izraz, čak ako se i razlikuju u materijalnom postavljanju, a njihovi razlikovni atributi zamagljuju činjenicu da im je sadržaj isti.⁶⁹ Sukladno već opisanim promjenama u tekstu, razumljivo je da su u navedni odlomak uključene nadopune prema kojima se radi o pojavnim oblicima istog ili u biti istog (*substantially the same*) postavljenoga intelektualnog ili umjetničkog sadržaja.

Tekstu studije 2007. pridodan je i novi odjeljak teksta u kojem je rečeno kako se varijacije u biti istog izraza, poput primjerice sitnih razlika koje se mogu zamijetiti između otisaka istog izdanja ručno tiskanih publikacija, načelno zanemaruju, odnosno u specijaliziranim katalozima bilježe u napomenama bibliografskih zapisa javnih oblika. Ipak, navedeno je, kako se u nekim primjenama modela, primjerice u slučaju rukopisa i antikvarnih knjiga, svaka varijacija može smatrati zasebnim izrazom.⁷⁰ Čini nam se da ovaj nadodani odlomak zapravo poništava poduzeto ublažavanje rečenice: "Stoga, ako se tekst popravi ili preinači, dobivamo novi izraz, bez obzira koliko su izmjene neznatne." u "Ako se tekst popravi ili preinači, dobivamo novi izraz." Očito je da postoje iznimke, koje zbog provedenih ispravaka teksta moraju biti posebno naznačene. Ako se samo radi o starim omeđenim publikacijama, poduzete promjene su vjerojatno opravdane, no postavlja se pitanje što je s elektroničkom građom koju studija FRBR u ovom odjeljku, čak i na razini primjera, vješto zaobilazi.

⁶⁷ Entiteti. // Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj, str. 21.

⁶⁸ Chapter 3 Entities : changes approved to the FRBR text : marked up version, str. 2.

⁶⁹ Entiteti. // Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj, str. 21.

⁷⁰ Chapter 3 Entities : changes approved to the FRBR text : marked up version, str. 2.

Možemo tek zaključiti kao opisane promjene u tekstu studije FRBR, iako nisu neutemeljene, zapravo ne rješavaju preširoko određenje entiteta izraz. Njihova vrijednost u smislu olakšavanja primjene također je realativna jer se bez preciznijih pravila koja tek trebaju biti donešena u kataložnim pravilnicima uklapaju u široko postavljeni okvir konceptualnog modela podložnog različitim interpretacijama.

“Eferbeerizacija” kataloga

Sažetu definiciju izraza “eferbeerizacija” (*frbrization*) pronašli smo u radu J. Pisanskog i M. Žumer koji ističu da se za kataloge u kojima se struktura po uzoru na onu u FRBR-u (*FRBR-like structure*) izvodi iz postojećih bibliografskih podataka, kaže da su “eferbeerizirani”.⁷¹ M. Yee ide čak toliko daleko da ističe kako je “eferbeerizacija” postupak pretvaranja online popisa (*finding lists* ili, možda, inventarnih kataloga) u online javne kataloge (*online public catalogs*).⁷² Znači li to da bez “eferbeerizacije” nije ni moguće stvaranje online kataloga treće generacije?

Citirani slovenski autori naglašavaju kako se “eferbeerizacija” obično radi računalno, korištenjem algoritama, koji mapiraju podatke iz MARC-a u podatke prema modelu FRBR. Razloge za primjenu takvog rješenja Pisanski i Žumer ne vide samo u nižim troškovima te u jednostavnosti postupka koji ne zahtijeva izradbu kataloga “od početka”, nego drže da je to i jedini razumni način eksperimentiranja s FRBR-om prije poduzimanja ikakvih promjena u kataložnoj praksi. U protivnom bi se moglo dogoditi da se usvajanjem nestandardiziranih rješenja žrtvuje kompatibilnost današnjih kataloga s kataložima budućnosti.⁷³ Temeljem ovakvog mišljenja moramo se zapitati koja je stvarna važnost studije FRBR, ako njena primjena i deset godina po objavljivanju spada u sferu eksperimenta? Čini nam se da jedino buduća “uspješnost” te raširenost novog izdanja anglo-američkoga kataložnog pravilnika, dakle RDA, pod uvjetom da se on zbilja u velikoj mjeri temelji na modelu postavljenom u studiji, može FRBR-koncept “izvesti” iz ograničenog prostora eksperimentiranja te promovirati u vrijedeću kataložnu paradigmu. No, kako za sad stvari stoje, implementacija FRBR ograničena je postojećim kataložnim načelima, pravilnicima i formatima. Pisanski i Žumer, također, upozoravaju kako na uspješnost funkcioniranja FRBR prototipova uvelike utječe i kvaliteta bibliografskih zapisa. Naime, njihova neujednačenost te nepotpunost pojedinih zapisa po pitanju određenih elemenata otežava automatsko izvođenje bilo kakve strukture, bez obzira je li riječ o modelu FRBR ili nekom drugom. Citirani autori ističu kako je upravo većina FRBR prototipova izvedena u skupnim

⁷¹ Pisanski, Jan; Maja Žumer. Functional requirements for bibliographic records : an investigation of two prototypes. // Program : electronic library and information systems 41, 4(2007), 402.

⁷² Yee, Martha M. FRBRization : a method for turning online public finding lists into online public catalogs. // Information technology and libraries 24, 2(2005), 77.

⁷³ Pisanski, Jan; Maja Žumer. Functional requirements for bibliographic records : an investigation of two prototypes, str. 402.

katalozima u kojima je pitanje dosljednosti u izradbi zapisa posebice problematično. No, s druge strane, upravo u takvoj vrsti kataloga u kojima je iskazana mnogobrojnost izraza i pojava oblika vrlo velike količine djela, istinske prednosti modela FRBR posebice dolaze do izražaja.⁷⁴

Činjenica je da se u praksi "eferbeerizacije" kataloga primjena entiteta izraz pokazala daleko najproblematičnijom. Pokušat ćemo to oslikati na primjeru OCLC-ovog FictionFinder-a, projekta koji omogućuje pristup impozantnom broju preko 2.9 milijuna književnih djela u OCLC-ovom skupnom katalogu WorldCat.⁷⁵ Razlog zašto smo odabrali ovaj prototip leži u činjenici da je OCLC-ov istraživački tim koji je radio na njemu, objavio i najviše članaka u kojima su opisali sve faze implementacije projekta. Projekt je započeo studijom primjene modela entitet-odnos na epistolarni roman Tobiasa Smolletta *The expedition of Humphry Clinker*.⁷⁶ O'Neill je istaknuo kako je cilj studije bio izučiti organizaciju bibliografskih objekata zastupljenih bibliografskim zapisima, što je obuhvatilo ispitivanje prednosti i nedostataka izgradnje modela entitet-odnos za djelo; postizanje većeg stupnja razumijevanja odnosa između bibliografskih zapisa i bibliografskih objekata koji su u njima zastupljeni; utvrđivanje dostatnosti podataka iz bibliografskih zapisa za pouzdano identificiranje FRBR entiteta te izgradnju skupa podataka koji će se rabiti za usporedbu i procjenu algoritama za "eferbeerizaciju".⁷⁷ Djelo *The expedition of Humphry Clinker*, kako navodi O'Neill, izabrano je iz više razloga. Kao prvo, već je u bibliografskom smislu bilo proučavano: O'Neill i Vizine-Goetz su na Konferenciji o konceptualnim osnovama deskriptivne katalogizacije (*Conference on the Conceptual Foundations of Descriptive Cataloging*) održane 1987. na Kalifornijskom sveučilištu u Los Angelesu (UCLA) izvijestili kako su kroz 110 bibliografskih zapisa djela *The expedition of Humphry Clinker* obuhvaćena 53 različita nakladnika kroz razdoblje od 200 godina.⁷⁸ Nadalje je procijenjeno kako je riječ o djelu srednjeg stupnja složenosti što odgovara značajkama mnogih književnih djela zastupljenih u WorldCat-u. Također, djelo posjeduju mnoge knjižnice jer je uz 179 pronađenih zapisa u WorldCat-u vezano preko 5.000 primjeraka.⁷⁹ O'Neill je naglasio kako se krenulo od hipoteze da ako se model FRBR entitet-odnos može uspješno primijeniti na djelo *The expedition of Humphry Clinker*, primjena će, također,

⁷⁴ Pisanski, Jan; Maja Žumer. Functional requirements for bibliographic records : an investigation of two prototypes. Str. 402.

⁷⁵ FictionFinder : a FRBR-based prototype for fiction in WorldCat. // OCLC [citirano: 2009-07-05]. Dostupno na: <http://www.oclc.org/research/projects/frbr/fictionfinder.htm>

⁷⁶ O'Neill, Edward T. FRBR : application of the entity-relationship model to Humphry Clinker [citirano: 2009-07-05]. Dostupno na: http://www.oclc.org/research/publications/archive/2002/oneill_frbr22.pdf

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ O'Neill, Edward T.; Diane Vizine-Goetz. Bibliographic relationships : implications for the function of the catalog. // The conceptual foundation of descriptive cataloging / edited by Elaine Svenonius. San Diego [etc.] : Academic Press, 1989. Str. 167-179.

⁷⁹ O'Neill, Edward T. FRBR : application of the entity-relationship model to Humphry Clinker.

biti uspješna i u velikoj skupini sličnih književnih djela.⁸⁰ OCLC-ov istraživački tim je u WorldCat-u pronašao 179 zapisa za dotično djelo, uz to je pregledano 38 knjiga te je snimljeno 600 digitalnih fotografija stranica s izvorima podataka. Pri utvrđivanju predstavljaju li dva zapisa isti izraz, gledalo se imaju li objekti zastupljeni zapisima jednak sadržaj, a ne jesu li zapisi jednaki. Istraživači su utvrdili različite načine pre-radbe izvornog teksta, uključujući: ispravke pogrešaka, zamjenu arhaičnih oblika slova suvremenim oblicima, izmjenu mjesta datuma na pismima kroz koje se iznosi priča, nadodavanje naslova poglavlja te mnoge druge.⁸¹ Istraživači su, potom, odredili skup elemenata bibliografskog zapisa ključnih za utvrđivanje različitih izraza. Riječ je o pomoćnim kataložnim jedinicama, podacima o odgovornosti, napomenama, podatku o izdanju, materijalnom opisu s naglaskom na podatak o ilustracijama.⁸² Iz navedenog vrlo lako možemo zaključiti da su skraćeni kataložni opisi, odnosno zapisi, potpuno neuporabljivi za identificiranje različitih izraza istog djela. Na žalost, veliko je pitanje jesu li i potpuni kataložni opisi dovoljni? Kako je i sam O'Neill istaknuo, posebice je problematično tzv. *rule of three* anglo-američkoga pravilnika koje ograničava broj pristupnica na tri što može rezultirati izradom pristupnice za urednika u jednom slučaju, a u drugom slučaju ne, iako se u oba slučaja radi o jednakoj vrsti uredničkog doprinosa, primjerice predgovoru.⁸³ No, nije samo to pravilo, kao naravno i njegova neujednačena primjena, otežavalo prepoznavanje zasebnih izraza. Dosljedna primjena modela FRBR značila bi da se pridodavanjem bilo kakvih dodataka uz izvorni tekst stvara novi izraz. O'Neill je, upravo, takvo "obogaćivanje" izvornog teksta prepoznao kao najčešću namjernu promjenu koja u skladu s modelom postavljenim u studiji treba rezultirati novim izrazom. Zbog toga su istraživači dobiveni uzorak od 179 zapisa analizirali s ciljem ustanovljivanja postojanja: bibliografija, biografskih zabilješki, zahvala, posveta, nakladničkih napomena, rječnika, ilustracija, popisa ilustracija, reprodukcije izvorne naslovne stranice, nota, karata, bilješki uz tekst, nadodanih naslova poglavlja, uvoda, predgovora i/ili pogovora te prikaza. Analizirajući važnost pojedinih kategorija dodataka uz sadržaj te pripisa za većinu korisnika, O'Neill dijeli one značajnije od onih manje značajnih (što je u skladu s kataložnim pravilima koja propisuju njihovo bilježenje odnosno nebilježenje u zapisu), no naglašava kako pri dosljednom provođenju modela FRBR bilo kakva promjena u dodacima znači stvaranje novog izraza. No, čak ako se i to zanemari te se naglasak stavi na "značajnije" dodatke uza sadržaj poput uvoda, predgovora, bilješki uz tekst za koje je obično zaslužan urednik, probleme pri identificiranju onog što predstavlja novi izraz teško je izbjeći. To je posebice vidljivo u velikomu skupnom katalogu poput WorldCat-a koji sadrži zapise iz različitih razdoblja izrađene prema različitim kataložnim pravilima,

⁸⁰ Isto.

⁸¹ The FRBRization of *Humphry Clinker* : a case study in the application of IFLA's Functional requirements for bibliographic records (FRBR). // OCLC [citirano: 2009-07-05]. Dostupno na: <http://www.oclc.org/research/projects/frbr/clinker/default.htm>

⁸² Isto.

⁸³ O'Neill, Edward T. FRBR : application of the entity-relationship model to *Humphry Clinker*.

odnosno različitim izdanjima anglo-američkih pravila. Tako su istraživači u uzorku pobrojali 23 različita urednika koji su svojim priložima doprinijeli djelu (stvarajući pri tome različite izraze), no za samo njih četrnaest bile su izrađene sporedne kataložne jedinice odnosno dodatne pristupnice. Preostala devetorica identificirana su pregledavanjem polja bibliografskih zapisa, pogotovo polja podataka o odgovornosti te pregledavanjem samih knjiga. Istraživači su primijetili i nedosljednosti pri navođenju oblika imena i onih urednika koji su bili zabilježeni u zapisima.⁸⁴ Slični su se problemi javili i s ilustratorima, podatkom o odgovornosti koji je, također, ključan za prepoznavanje pojedinog izraza. Primjećeno je da u slučajevima kad ime ilustratora nije navedeno na glavnoj naslovnoj stranici, dodatna pristupnica odnosno sporedna kataložna jedinica za ilustratora, uglavnom nije izrađivana. No, jednako kao i kod urednika, praksa izradbe dodatne pristupnice za ilustratore pokazala je velike neujednačenosti i u onim slučajevima kad je ime ilustratora navedeno na glavnoj naslovnoj stranici. Problem prepoznavanja, odnosno određivanja, novog izraza javio se i spram bibliografija za koje se, ako katalogizator procijeni da predstavljaju značajan dodatak uza sadržaj uglavnom i izrađuje napomena o bibliografiji. Međutim, kako su istraživači primijetili, bibliografski zapisi rijetko sadrže dovoljno podataka na temelju kojih bi se moglo zaključiti je li bibliografija u različitim pojavnim oblicima jednaka, a dodatni problem je uzrokovala činjenica da u zapisu ime bibliografa gotovo nikad nije bilo navedeno.⁸⁵ Temeljem navedenog možemo samo ponoviti kako nam se čini da “eferbeerizacija” kataloga posebice sa stajališta iskazivanja entiteta izraz, zahtijeva katalog s potpuno usklađenim zapisima što opširnije razine. Čak nam se čini da ni razina potpunoga kataložnog opisa, posebice za dosljedno identificiranje izraza ne bi bila dovoljna, što možda znači da bi se “eferbeerizacija” mogla najkvalitetnije sprovesti na zapisima bibliografske razine.

Jednako kao što su OCLC-ovi istraživači odredili skup elemenata potrebnih za identificiranje izraza, odredili su i skup elemenata potrebnih za identificiranje pojavnog oblika. Riječ je o nakladniku, godini izdavanja, podacima o odgovornosti, napomenama, podatku o izdanju, materijalnom opisu s naglaskom na podatak o opsegu i dimenzijama te, u slučaju njenog postojanja, napomeni o pretisku.⁸⁶

Prema objavljenim rezultatima istraživanja, identificirano je 48 različitih izraza djela *The expedition of Humphry Clinker* uključujući osam prijevoda te 39 izraza izmijenjenih nadodavanjem (*augmentations*) te urednički neizmijenjena verzija. Uz to je identificirano 114 pojava oblika i to osam iz prijevoda, 43 iz urednički neizmijenjene verzije te 63 iz izmijenjenih izraza. Iako nije bilo moguće pronaći sve jedinice građe koje sadržavaju dotično djelo, istraživači su identificirali 18 mikrofilmova te 51 tiskani oblik uključujući duplikate.⁸⁷

⁸⁴ O'Neill, Edward T. FRBR : application of the entity-relationship model to Humphry Clinker.

⁸⁵ Isto.

⁸⁶ The FRBRization of *Humphry Clinker* : a case study in the application of IFLA's Functional requirements for bibliographic records (FRBR).

⁸⁷ Isto.

Temeljem navedenih rezultata, OCLC-ov istraživački tim zaključio je kako je FRBR vrijedan koncept koji omogućuje grupiranje (*aggregate*) bibliografskih jedinica u svrhu pojednostavljivanja organizacije i pretraživanja bibliografskih baza podataka. Također, zaključeno je kako se entitet djelo može pouzdano identificirati temeljem bibliografskog zapisa. Međutim, uočeno je da, ako svaka promjena djela rezultira stvaranjem novog izraza, granularnost nastalih izraza je prevelika te ih je vrlo teško razlikovati od pojavnih oblika. Uz to je naglašeno kako bibliografski zapisi ne sadrže dovoljno podataka za pouzdanu identifikaciju entiteta izraz koja se, po sudu istraživača, jedino može postići fizičkim pregledavanjem samih primjeraka.⁸⁸ Možemo primjetiti kako bi dosljedna provedba modela čiji je nastanak, između ostalog, bio potaknut i željom za pojednostavljenjem i pojeftinjenjem katalogizacije, u konačnici zahtjevala nerealno visoke troškove uzrokovane primjenom *de visu* metode.

Ovakvi rezultati istraživanja ponukali su OCLC da u svom FRBR-prototipu, FictionFinder-u, u potpunosti zanemari prikaz, odnosno grupiranje dobivenih rezultata pretraživanja prema entitetu izraz. U fazi izradbe algoritama za FictionFinder, o čemu nas izvještavaju Hickey, O'Neill i Toves, zaključeno je kako je pomoću kodova za jezik te još nekih polja formata za strojno čitljivo katalogiziranje moguće barem približno postići podjelu zapisa prema entitetu izraz, no kako je raniji istraživački projekt pokazao da zapisi ne sadrže dovoljno elemenata za njegovo dosljedno identificiranje, te da nisu međusobno ujednačeni, odlučeno je da se FictionFinder usmjeri na identificiranje i prikaz entiteta djelo.⁸⁹ Zaključeno je kako upravo podjela na djela pruža u velikoj mjeri onaj stupanj funkcionalnosti koji odgovara općim korisničkim zahtjevima, dok daljnja dinamična podjela pripadajućih zapisa na skupove prema, primjerice, prevoditelju ili ilustratoru odgovara pojedinačnim korisničkim zahtjevima.⁹⁰

Zaključci OCLC-ovoga istraživačkog tima oko entiteta izraz, predstavljeni kroz FictionFinder, uvelike odgovaraju primjedbama koje se mogu pronaći u literaturi. Sa stajališta praktične primjene posebice je značajno što je sukladno i mišljenje ELAG-a (European Library Automation Group) iskazano kroz članak S. Peruginelli.⁹¹ Ona upozorava kako okupljanje različitih vrsta izraza u dotičnom entitetu, poput različitih izdanja, usporednih izdanja, prijevoda te oblika, uzrokuje probleme. Također naglašava složenost utvrđivanja odnosa među pojedinim izrazima s naglaskom na činjenici da oni nisu uvijek vodoravne razine pošto jedan izraz može biti utemeljen na drugom poput, primjerice, prijevoda izrađenog prema nekom posebnom izdanju ili drugom prijevodu. Uz to, primjećuje Peruginelli, izraze bi svakako bilo korisno okupiti i pre-

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Hickey, Thomas B.; Edward T. O'Neill; Jenny Toves. Experiments with the IFLA Functional requirements for bibliographic records (FRBR). // D-Lib magazine 8, 9(2002) [citirano: 2009-07-05]. Dostupno na: <http://www.dlib.org/dlib/september02/hickey/09hickey.html>

⁹⁰ Isto.

⁹¹ Peruginelli, Susanna. FRBR : some comments by ELAG. // FRBR (Functional requirements for bibliographic records) Seminar, Florence, January 27-28 2000 [citirano: 2009-07-05]. Dostupno na: <http://www.aib.it/aib/sezioni/toscana/conf/frbr/perug-en.htm>

ma njihovom obliku (tekst, zvuk, brajica...) te prema nositelju (papir, elektronička građa...).⁹² Iz navedenih razloga citirana autorica smatra kako bi se pri utvrđivanju atributa na kojima se temelji opis izraza trebalo uvažiti postizanje opisanih ciljeva uz točnu identifikaciju i dosljedno utvrđene odnose s preostalim entitetima.

Umjesto zaključka

Zaključno se nameće da se “eferbeerizacija” kataloga u praksi neće u potpunosti moći ostvariti bez usvajanja, na međunarodnoj razini, kataložnog standarda ili pravilnika, u kojem bi načela konceptualnog modela FRBR bila sprovedena na razini izradbe samih zapisa. Hoće li RDA ispuniti taj zadatak, ostaje da se vidi. Prvo je pitanje u kojoj će se mjeri konačna verzija novoga anglo-američkog pravilnika uistinu oslanjati na model postavljen FRBR-om. Zatim slijedi razdoblje testiranja, predviđeno za 2010., u kojoj će velike knjižnice anglo-američke kataložne tradicije (Britanska knjižnica, Kongresna knjižnica, Nacionalna knjižnica Australije i Nacionalna knjižnica i arhiv Kanade) koje danas rabe AACR2R, a sukladno namjeri tvorca RDA o konačnoj uspostavi anglo-američkog pravilnika promijenjena naziva kao međunarodnog, izreći svoj sud o novom pravilniku te ga sukladno tome prihvatiti ili ne. Tek će potvrdni odgovor, u oba slučaja, značiti da će katalozi budućnosti uistinu i biti “eferbeerizirani”. Naravno, u slučaju “propasti” RDA kao međunarodnoga kataložnog pravilnika, što bi ujedno značilo i svjetliju perspektivu za opstanak i razvoj pojedinih nacionalnih kataložnih pravilnika, scenarij “eferbeerizacije” mogao bi biti i bitno drugačiji. No, veliko je pitanje koliko kataložne zajednice manjih zemalja, poput Hrvatske, u današnjem globaliziranom svijetu imaju snage te, možda, čak i vizije te svakako novčanih sredstava za očuvanje vlastite kataložne tradicije kroz njenu revalorizaciju pomoću konceptualnog modela FRBR.

LITERATURA

Anglo-American cataloguing rules / prepared under the direction of the Joint Steering Committee for Revision of AACR, a committee of the American Library Association ... [et al.]. 2nd ed., 2002 revision. Ottawa : Canadian Library Association [etc.], 2002.

Chapter 3 Entities : changes approved to the FRBR text : clean version / prepared by the IFLA Working Group on the Expression Entity ; approved by the Standing Committee of the Cataloguing Section. 9 November 2007. // Functional requirements for bibliographic records [citirano: 2009-06-29]. Dostupno na: <http://www.ifla.org/en/publications/functional-requirements-for-bibliographic-records>

⁹² Isto.

Chapter 3 Entities : changes approved to the FRBR text : marked up version / prepared by the IFLA Working Group on the Expression Entity ; approved by the Standing Committee of the Cataloguing Section. 9 November 2007. // Functional requirements for bibliographic records [citirano: 2009-06-29]. Dostupno na: <http://www.ifla.org/en/publications/functional-requirements-for-bibliographic-records>

FictionFinder : a FRBR-based prototype for fiction in WorldCat. // OCLC [citirano: 2009-07-05]. Dostupno na: <http://www.oclc.org/research/projects/frbr/fictionfinder.htm>

The FRBRization of *Humphry Clinker* : a case study in the application of IFLA's Functional requirements for bibliographic records (FRBR). // OCLC [citirano: 2009-07-05]. Dostupno na: <http://www.oclc.org/research/projects/frbr/clinker/default.htm>

Functional requirements for authority data : a conceptual model / edited by Glenn E. Patton ; IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR). München : K. G. Saur, 2009.

Functional requirements for bibliographic records : final report / IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records ; approved by the Standing Committee of the IFLA Section on Cataloguing. München : K. G. Saur, 1998.

Functional requirements for subject authority data : (FRSAD) : a conceptual model / IFLA Working Group on Functional Requirements for Subject Authority Records (FRSAR). 2nd draft 2009-06-10 [citirano: 2009-06-29]. Dostupno na: <http://nkos.slis.kent.edu/FRSAR/report090623.pdf>

Hickey, Thomas B.; Edward T. O'Neill; Jenny Toves. Experiments with the IFLA Functional requirements for bibliographic records (FRBR). // D-Lib magazine 8, 9(2002) [citirano: 2009-07-05]. Dostupno na: <http://www.dlib.org/dlib/september02/hickey/09hickey.html>

Horvat, Aleksandra. Knjižnični katalog i autorstvo. Rijeka : "Benja", 1995.

Hostage, John. International implementation of RDA. // Cataloguing Section / IFLA [citirano: 2009-05-18]. Dostupno na: <http://www.ifla.org/en/news/international-implementation-of-rda>

International standard bibliographic description : (ISBD) / recommended by the ISBD Review Group ; approved by the Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section. Preliminary consolidated ed. München : K. G. Saur, 2007.

ISBD(CR) : međunarodni standardni bibliografski opis serijskih publikacija i druge neomeđene građe. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2005.

ISBD(ER) : međunarodni standardni bibliografski opis elektroničke građe. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2001.

Lubetzky, Seymour. Code of cataloging rules : author and title entry : an unfinished draft for a new edition of cataloging rules prepared for the Cataloging Code Revision Committee / with an explanatory commentary by Paul Dunkin. [Chicago] : American Library Association, 1960.

O'Neill, Edward T.; Diane Vizine-Goetz. Bibliographic relationships : implications for the function of the catalog. // The conceptual foundation of descriptive cataloging / edited by Elaine Svenonius. San Diego [etc.] : Academic Press, 1989. Str. 167-179.

O'Neill, Edward T. FRBR : application of the entity-relationship model to Humphry Clinker [citirano: 2009-07-05]. Dostupno na: http://www.oclc.org/research/publications/archive/2002/oneill_frbr22.pdf

Peruginelli, Susanna. FRBR : some comments by ELAG. // FRBR (Functional requirements for bibliographic records) Seminar, Florence, January 27-28 2000 [citirano: 2009-07-05]. Dostupno na: <http://www.aib.it/aib/sezioni/toscana/conf/frbr/perug-en.htm>

Pisanski, Jan; Maja Žumer. Functional requirements for bibliographic records : an investigation of two prototypes. // Program : electronic library and information systems 41, 4(2007), 400-417.

RDA [citirano: 2009-05-18]. Dostupno na: <http://www.rdaonline.org/>

Smiraglia, Richard P. The nature of a work : implications for the organizations of knowledge. Lanham : Scarecrow Press, 2001.

Smiraglia, Richard P. Further reflections on the nature of "a work" : an introduction. // Cataloging and classification quarterly 33, 3/4(2002), 1-11.

Svenonius, Elaine. Intelektualne osnove organizacije informacija. Lokve : "Benja", 2005.

Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa : završni izvještaj / IFLA-ina Studijska skupina za uvjete za funkcionalnost bibliografskih zapisa ; odobrio Stalni odbor IFLA-ine Sekcije za katalogizaciju. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004.

Verona, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Dio 1: Odrednice i redalice. 2. izmijenjeno izd. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986.

Wilson, Patrick. The second objective. // The conceptual foundations of descriptive cataloging / edited by Elaine Svenonius. San Diego [etc.] : Academic Press, 1989. Str. 5-16.

Wilson, Patrick. Two kinds of power : an essay on bibliographical control. Berkeley ; Los Angeles : University of California Press, 1968.

Yee, Martha M. FRBRization : a method for turning online public finding lists into online public catalogs. // Information technology and libraries 24, 2(2005), 77-95.